

Pokus o stranu inteligence. Sociální složení a organizační vývoj Národní strany práce (1925–1930)

Petr Anev

Petr Anev (1986) je studentem magisterského studia oborů historie a politologie na FF UK v Praze. Doposud se věnoval především dějinám Československa mezi lety 1918 a 1948.

Posudky:

Doc. Vratislav Doubek (Ústav politologie FF UK)

PhDr. Martin Polášek (Ústav politologie FF UK)

Obsah:

1	Úvod.....	2
2	Sociální kořeny Národní strany práce a její založení.....	3
3	Organizace strany, její fungování a podlehnutí krizi po roce 1928.....	6
4	Přibližné sociální složení strany a její pozice dle volebních výsledků.....	11
5	Závěr.....	15

Abstrakt:

Tento článek popisuje Národní stranu práce, malou, ale v zákulisí velmi vlivnou prvorepublikovou politickou stranu, kterou reprezentovala mnohá slavná jména. Článek se zaměřuje na to, kterými vrstvami byla tato strana, snažící se ve své době hrdě reprezentovat inteligenci, tvořena. Připomíná její sociální kořeny a způsob ustavení a poté přehledně líčí strukturu strany a její fungování. Sociální složení členů a stoupenců strany je přibližováno na různých vzorcích. Pomáhá pochopit, jaká tato strana byla a jestli v jejím případě opravdu můžeme hovořit o straně inteligence.

Abstract:

This article focuses on the small but influential Czechoslovak political party of 1920s called Národní strana práce (National Labour Party). The party was represented by many famous people and tried to stand for the intelligence as a social class. Following text deals primarily with the social structure of the members of the party. It describes social roots of the party and shows how it was established. One of the points of the article is to present the organization of the party and explain how it worked. Based on the shown social structure the text gives an answer if we can really speak about the party of the intelligence.

Klíčová slova:

Československo, první republika, politika, politické strany, Národní strana práce, intelektuálové, sociální složení, stranická organizace

1 Úvod

Tento příspěvek přibližuje charakter prvorepublikové politické strany nazvané Národní strana práce. Jedná se o uskupení, ve kterém se sdružovali mnozí lidé, které dnes považujeme za intelektuální symboly meziválečného Československa. Mezi její stoupence patřili např. Karel a Josef Čapkové, novinář Ferdinand Peroutka, majitel Lidových novin Jaroslav Stránský, který se stal předsedou strany, spisovatelé Jan Herben a Josef Kopta, básník Josef Svatopluk Machar, ve své době známý právník Václav Bouček nebo tajná milenkyně prezidenta Masaryka Oldra Sedlmayerová.

Strana práce, jak bylo toto uskupení v dobové mluvě zkráceně označováno (a my ho tak v článku budeme nazývat také), byla a je označována za stranu inteligence. Následující text ukáže, co si pod tím máme představit. Tento článek vylíčí, jaké sociální skupiny obyvatelstva stranu skutečně tvořily a jakým způsobem byla tvořena po stránce organizační. Pro správné pochopení souvislostí se musí připomenout, že strana práce byla postavena i na jiných pilířích než jen na deklarované orientaci na intelektuály. Patřila ke stoupencům Hradu, ztělesňovaného prezidentem Masarykem a ministrem zahraničí Benešem. I jiné strany se k Hradu hlásily, strana práce ale byla považována za „nejhradnějšího z hradních“. Vznikla ponejvíce odštěpením z Československé národní demokracie, která se stávala hlavní protihradní silou. Lidé podporující Hrad ji za této situace byli nuceni opustit.

Stranu práce výrazně profilovala její idealistická orientace. Kladla důraz na politickou morálku, ostře kritizovala korupci, říkala, že ji lze vymýtit, a tvrdila, že její lidé jsou ti čestní, správní a dobří. Jinou svébytnou orientací strany bylo její prosazování nepolitické politiky v politice. V souvislosti s tím brojila proti stranám a stranictví. Strana práce se řadila k politickému středu, zároveň se ale hlásila k socialismu, což je zajímavá kombinace. O orientaci jejích členů a stoupenců také vypovídá, není tak častá. Každá z popsaných orientací strany byla svébytná a dělá z ní těžko souhrnně popsatelný fenomén. Při následujícím výkladu mějme její jednotlivé preference na paměti.

V článku bude nejdříve připomenuto, jaké byly sociální kořeny strany práce a jak došlo k jejímu založení. Znalost kořenů strany je pro její pochopení nezbytná. Poté se vylíčí organizace strany, její vývoj a poukáže se, jak se tehdejší intelektuálové byli schopni organizovat. Strana práce bývá často stavěna do protikladu k ostatním dobovým stranám. To odůvodňovaly některé její zmíněné orientace, především její víra v nepolitickou politiku. Proti ostatním stranám se sama vymezovala, říkala, že je jiná a lepší. Musíme se ale ptát, jestli se od ostatních skutečně odlišovala, nebo jestli s nimi základní rysy sdílela. Na to bude dána odpověď v souvislosti s líčením stranické organizace. V poslední části článku se na různých momentech přiblíží, jaké měla strana práce sociální složení. Poznáme, které vrstvy ji tvořily, jestli její členstvo a případně voličstvo skutečně představovala inteligence, nebo jestli je tato naše představa zkrácena účastí dobových intelektuálních veličin, které se na fungování strany podílely.

2 Sociální kořeny Národní strany práce a její založení

Sociální postavení úředníků, učitelů, státních zaměstnanců a mnohých dalších lidí pracujících duševně nebylo bezprostředně po vzniku samostatného Československa vůbec jednoduché. Všechny tyto skupiny obyvatelstva byly dobově souhrnně řazeny k tzv. inteligenci, jednalo se o lidi pracující hlavně hlavou a ne rukama. Po vzniku státu si těchto vrstev žádná politická strana příliš nehleděla, byly politicky nehájené. Nikoli náhodou se postupně radikalizovaly a orientovaly se někdy i na komunisty. Doháněla je k tomu sociální bída, která u nich mnohdy byla ještě větší než u dělnictva. Na státních zaměstnancích se podle Peroutkova mínění zacvičovala všenárodní koalice, vládnoucí státu od let 1920/1921.¹ Vždy šetřila právě na jejich výplatách. Jednalo se o tzv. Pětku, pět vůdců největších československých stran, která ze zákulisí řídila stát. Roku 1922 si někteří státní zaměstnanci založili vlastní Československé noviny, kde se psalo v jejich duchu a proti vládě Pětky.

V roce 1922 bylo také založeno Odborové ústředí – Československý svaz úřednických a zřízeneckých organizací, které se chtělo stát jednotící stavovskou organizací. Propagační publikaci o něm sepsal Jiří Beneš.² Jednalo se o mladého synovce ministra zahraničí Edvarda Beneše. Osobu působící v úřednickém prostředí, která se později uplatní ve straně práce jako její tajemník. „Odborové ústředí bylo vytvořeno, protože úřednictvo a zřízenectvo ve svém celku pochopilo, že není jiné cesty, že dávno již minula doba individualismu, že nastoupila doba velikých složek, doba velikých tuhých organizací, a že gážisté (tedy placení státní zaměstnanci - pozn. P. A.), nemají-li býti ještě více porobeni, nesmí zůstatí za stavy ostatními.“³ V Benešově publikaci se objevují zárodky pozdějšího programu strany práce. Odborové ústředí mělo charakter státotvorný, k tehdejší vládě a stranám Pětky ale přátelské nebylo, stejně jako ony k němu. Ve vztahu k utvořivším se Československým novinám prý nemělo ústředí žádné vazby, ale vyjadřuje se o nich pozitivně a podporuje rozšíření nezávislého deníku gážistů.⁴

Koalice tehdy úřednictvo nabádala, aby své zájmy prosazovalo skrze koalované strany.⁵ A velká část vrstev inteligence také některou ze stran koalice podporovala. V roce 1923 se ale při obecních volbách v Praze přesto objevuje samostatná úřednická (gážistická) skupina, která získává na 100členné radnici dva mandáty. Jakou sílu vlastně státní zaměstnanci, gážisté, případně úředníci představovali? K 30. červnu 1924 bylo na popud vlády zjištěno, že republika má 342 879 úředníků, státních zaměstnanců.⁶ Jiří Beneš v článku Přítomnosti v červenci 1924⁷ tvrdí, že „[v]šech úředníků a zřízenců je v našem státě asi 670,000. Do toho počtu zahrnutí jsou úředníci a zřízenci státu, státních podniků, samosprávy, učitelé, zaměstnanci vyšších kategorií v průmyslu, peněžnictví, v obchodním podnikání aj. ...670,000

¹ FERDINAND PEROUTKA, Budování státu IV, Lidové noviny, Praha 1991, s. 1669.

² JIŘÍ BENEŠ, Odborové ústředí „Československý svaz úřednických a zřízeneckých organizací“, Odborové ústředí Čsl. svazu úřednických a zřízen. organizací, Praha 1922.

³ Tamtéž, s. 4.

⁴ Tamtéž, s. 30–31.

⁵ PEROUTKA, Budování státu IV, s. 1682.

⁶ STATISTICKÁ PŘÍRUČKA REPUBLIKY ČESKOSLOVENSKÉ III, Státní úřad statistický, Praha 1928, s. 264.

⁷ Jiří Beneš, Úředníci a zřízenci v politice, PŘÍTOMNOST 10. 7. 1924, roč. 2, č. 26, s. 401–402.

je pro naše poměry silnou armádou voličů. “ Na dalších řádcích podává Beneš počty stoupců jednotlivých stran z řad úředníků, jak je zná. Říká, že jsou mnozí, kteří nemají, kam by hlavu složili, a že „*strana komunistická získává více, než sama očekávala. Kdyby tušila nynější své úspěchy mezi gážísty, jistě by před dvěma lety netvrdila, že chce zůstatí stranou třídně dělnickou.*“

Beneš zmiňuje skupinu gážístů, která vystoupila v obecních volbách v Praze. Říká, že „*se ustavila teprve 14 dní před volbami, neměla tisk ani organizační aparát a...neměla ani peněz*“. Proto považuje její volební výsledek za úspěch. Dále tvrdí, „*že ani toto hnutí neodstraní politickou netečnost úředníků a zřizenců, nepodaří-li se mu nalézt vůdce*“. Ve vedoucí osobnosti hnutí viděl Beneš největší problém. „*Učitelstvo je živel pokrokový, který by potřeboval stranu s jasnou tendencí sociálně reformní, stranu, která by se nebála jít nalevo, která by byla otevřeně a nekompromisně protiklerikální a politicky agresivní. A taková strana...dovedla by vyburcovat i značnou část...500,000 indiferentních úředníků a zřizenců.*“ Je tu vidět předzvěst strany práce, její orientace byla právě taková.

Beneš v dalším ze svých článků⁸ připomíná i Odborové ústředí a uvádí, jak ho nakonec vláda dokázala zatlačit do kouta. Původně mělo 217 000 členů, ale posléze, po třech měsících konfliktu, už jen 130 000. Úředníky vláda za neposlušnost trestala tvrdě. Dávaly se například trestné služební pobyty ve Velké Bytči a jiných nepříhodných destinacích, i na dva nebo na tři roky. Beneš přibližuje postavení národní demokracie u úřednictva. Má tam sice zatím vrch, ale její pozice je nejistá. Kramář je dosud celkem uznávaný a čte se Národní politika, list s národnědemokratickou orientací. Úředníci ale budou „*ochotni voliti kohokoliv jiného, komu se podaří získati vhodný nimbus, a budou-li míti v kanceláři příklad*“.

Předzvěsti úřednické strany se neobjevovaly jenom v Praze. V Bratislavě, kde byl nashromážděn početnější český úřednický živel, byl 30. srpna 1924 za účasti asi 50 osob založen tzv. Národní klub práce.⁹ Na jeho činnosti se podíleli zástupci odborových organizací státních zaměstnanců. První schůze jeho výkonného výboru se účastní i lidé z pražských úřednických organizací, což potvrzovalo chuť hájit jednotně společný úřednický zájem. Oficiálně se tvrdilo, že „*účelem klubu jest odstraniti politický indiferentismus státních, železničních, veřejných a soukromých zaměstnanců a středního stavu vůbec*“. Všechny dosud utvořené organizace neměly ještě charakter politické strany. Nicméně čím dál razantněji razily cestu pro její vznik.

Ke vzniku strany práce vedl z velké části vnitřní vývoj v Československé národní demokracii, straně, která do té doby byla s úřednictvem spojována nejčastěji. Na národnědemokratickém sjezdu konaném v květnu 1925 vítězí a stranu ovládá Karel Kramář a pravicové křídlo. Na Moravě proti nim stojí v opozici skupina Jaroslava Stránského, mající blíže k Hradu. Moravské křídlo se rozhodlo po utrpené porážce před očekávanými volbami národní demokracii opustit. Začalo chystat novou stranu, která o sobě dala vědět nejdříve letáky, jež začaly kolovat právě mezi úřednictvem. Letáky se obracely na úředníky oslovením „*Vážení pane kolego!*“ a informovaly je o zakládané straně. Brojily proti koalici, kritizovaly i protistátní opozici a ponoukaly ke vstupu do nově utvářené strany. Stavěly se za úřednické požadavky a informovaly, že vyjde Národní práce, což byl zamýšlený týdeník připravovaný

⁸ Jiří Beneš, Úředníci v politických stranách, PŘÍTOMNOST 21. 8. 1924, roč. 2, č. 32, s. 499–502.

⁹ Národní archiv (dále jen NA), fond (dále jen f.) PMV 225, karton (dále jen k.) 256, složka (dále jen sl.) 2, čís. 11094/24 adm. rev.

strany. Letáky podepsaly osoby podílející se na dřívějších politických hnutích úředníků, Alois Čermák a Miroslav Grégr. Druhý jmenovaný se stal také organizačním funkcionářem, k němu se měly zasílat přihlášky do strany a korespondence.¹⁰

Název strany vešel ve známost snadno, byl použit už dříve. „Práce“ v názvu neznamenal práci fyzickou, strana nechtěla být stranou dělnickou. Mínila se tím práce intelektuální.¹¹ Plánovaný oficiální název strany měl znít „*Úřednická středostavovská legionářská národní strana práce*“¹², už na něj ale nedošlo. Během září 1925 se spustilo masové opouštění národní demokracie lidmi strany práce, několik jich k nové straně přešlo i z jiných stran. Z národní demokracie vystoupil kromě Stránského, Jaroslava Kallaba, bratří Čapků a dalších také její nejvýznamnější úřednický představitel Eduard Houdek. Ke straně se nepřidali mnozí z těch, u nichž se to původně čekalo, např. bývalý ministr financí Karel Engliš či čelní legionářští vůdci. Postavily se za ni ale Lidové noviny a Peroutkova Přítomnost. Ta novou stranu propagovala už od svého vzniku, cestu jí razil i Peroutkův úvodní článek prvního čísla Přítomnosti ze 17. ledna 1924.

16. září 1925 strana práce oficiálně vystoupila na veřejnosti. Z předcházejícího líčení je patrné, že vznikala postupně, vytvářela se během první poloviny září. Onoho 16. září však vyšlo první číslo týdeníku Národní práce a v něm a v dalších straně blízkých listech bylo otištěno programové prohlášení, které shrnovalo základní teze, na nichž strana byla postavena. Během září se strana stala hmatatelným subjektem, který měl svoje členy. Do dubna 1926 ji řídil nevolený Zatímní výkonný výbor, jehož členy byli její přední politici a v jehož čele stanul Jaroslav Stránský.¹³

Programové prohlášení Národní strany práce¹⁴ kritizovalo koalici, přebujelé stranictví a tvrdilo, že „*dosavadní metody ztratily důvěru mnohých myslivých, čestných a dobrých lidí v republice. Národní strana práce může zachrániti idealismus těchto vrstev pro společnou československou věc a pro stát*“. Říkalo se, že strana „*vyrůstá z nespokojenosti všech, kdo věřili v čistší a opravdovější život, než jaký se u nás ... vyvinul*“. Nedlouhý program strany byl později doplňován. Programové prohlášení podepsali významní lidé spojení s novým proudem. Tvrzení, že prohlášení podepsala takřka celá kulturní elita republiky, která zrovna nepodporovala komunisty¹⁵, je jistě přehnané, je ale pravda, že strana práce svojí orientací snad nejlépe ztělesňovala rovnostářské demokratické kulturní a intelektuální ovzduší první republiky.

V prvním čísle Národní práce z 16. září nacházíme i rubriku „*Úřednická hlídka*“, která se tam pak vyskytuje i nadále. Je tu informace, že Hospodářské sdružení gážístů, hnutí úředníků

¹⁰ NA, f. PMV 225, k. 518, sl. 8, č. j. 11334 pr.

¹¹ K. Z. Klíma, Poznámky z týdne, LIDOVÉ NOVINY 31. 8. 1925, roč. 33, č. 433, s. 1.

¹² NA, f. PMV 225, k. 518, sl. 8, č. j. 11334 pr.

¹³ BOHUMIL BRADÁČ, „Levá oposice“ v Československé národní demokracii a založení národní strany práce v roce 1925, diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, uložena v Archivu Univerzity Karlovy, Praha 1958, s. 122, jinde v literatuře se považuje za hlavní organizační komitét v čele s Kallabem, utvořený 8. září 1925, viz TOMÁŠ DVOŘÁK, Národní strana práce (III., závěrečná část), in: Střední Evropa 14, č. 78, 1998, s. 122.

¹⁴ Programové prohlášení Národní strany práce, LIDOVÉ NOVINY 16. 9. 1925, roč. 33, č. 463, s. 2, otištěno nebo komentováno i v ostatních listech.

¹⁵ Například v FRANTIŠEK KLÁTIL, Republika nad stranami. O vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897–1948), Melantrich, Praha 1992, s. 161.

kandidující v obecních volbách roku 1923 v Praze, se spojuje s Národní stranou práce.¹⁶ Úředničtí představitelé postupně mluví na veřejných schůzích strany práce, které se konají po celé republice. Zapojují se do propagace své stavovské strany. Strana práce byla od svého utváření permanentně kritizována. Její stoupenci byli hodnoceni například takto: „... jsou sice schopni založiti novou stranu, ale nejsou schopni ji vésti a udržeti. Lidé, kteří tak lehce bagatelizují a obviňují, ti nemají mnoho smyslu pro vytrvalou práci.“¹⁷ Jiný pohled z roku 1925 zase říkal, že sami tvrdí, „že politice nerozumějí, že se o ni nikdy nestarali, přes to však, že chtějí zachránit stát“. Pokud „nové metody strany práce znamenají účast na aktivní politice lidí, kteří neznají politické abecedy, je to počátek konců této strany“.¹⁸

Do parlamentu se strana práce roku 1925 nedostala, nezískala ani jeden mandát. Získala do sněmovny celkem jen 97 938 hlasů – 1,38 % všech, do Senátu pak 87 917 hlasů – 1,44 %.¹⁹ Skončila na šestnáctém místě, daleko vzadu za všemi významnými subjekty. Na druhé straně agrárníci, vítězná strana ve volbách, měli jen 13,66 % a podpora národních demokratů se pohybovala kolem 4 %. Odstup od strany práce tu sice byl, ale ne nějak propastný. Vzhledem k počtu hlasů mohla strana práce dostat 4–5 mandátů, ale kvůli úpravě volebního řádu před volbami měly malé strany vstup do parlamentu ztížený. Národní strana práce si na to stěžovala, ale zničena reformou nebyla. Zatímco mnozí už ji pohřbívali, ona se rozhodla uspořádat svůj oficiální ustavující sjezd. Volební výsledek z roku 1925 jí otrásl, ale nevedl k jejímu konci.

3 Organizace strany, její fungování a podlehnutí krizi po roce 1928

Strana práce se během počátečního období existence ještě před volbami snažila nabrat co nejvíce členů. Postupně byly zakládány její místní organizace, o čemž pompézně informovala Národní práce i Lidové noviny. Základna strany se tvořila na Moravě, kde byla nejsilnější, především v Brně a v dalších větších a středně velkých moravských městech. Kromě toho si utvářela výraznější organizaci v Praze, Bratislavě i jinde po republice, kde nacházela své stoupence. Neměli bychom se mýlit a myslet si, že na Slovensku se ke straně práce přidávali Slováci. Jednalo se především o Čechy žijící na Slovensku, o české úředníky. Slováků bylo ve straně jen málo, její pokrokářství a čechoslovakismus je příliš nepřitahovaly. Celkově si strana v období po svém vzniku vytvořila jen slabou organizaci, není divu, že se do parlamentu neprobojovala.

Vznik místních organizací strany a jejich charakter si můžeme představit na příkladu ustavení strany práce v Kladně. 20. září 1925 se v tamním Živnostenském domě na schůzi důvěrníků sešlo 58 delegátů a promluvili tam významní lidé z vedení strany, Oldřich Černohorský a představitel úředníků Panýrek. Ten za účelem agitace kritizoval chystanou úpravu platů veřejných zaměstnanců. Byl zvolen místní výkonný výbor strany pro Kladno. Jeho předsedou

¹⁶ NÁRODNÍ PRÁCE 16. 9. 1925, roč. 1, č. 1.

¹⁷ Nová strana a starý program II, ČESKÉ SLOVO 5. 9. 1925, roč. 17, č. 193, s. 3.

¹⁸ Nové metody, NÁRODNÍ MYŠLENKA, roč. 3 (1925–1926), č. 3, s. 95.

¹⁹ VOLBY DO POSLANECKÉ SNĚMOVNY V LISTOPADU 1925, Státní úřad statistický, Praha 1926, s. 13; jiný údaj je uveden na straně 9 v tabulce č. 2 – 98 240 hlasů do sněmovny – a z této tabulky je převzat i výsledek voleb do Senátu.

se stal MUDr. Foustka, místní činovník strany práce, který měl určité slovo i v jejím ústředí. S ním měl výbor celkem 16 členů, z toho bylo nejvíce úředníků. Strana se měla v regionu šířit dál. Bylo „usneseno ustavit místní organisace v okolních obcích, odkud denně dochází řady přihlášek“.²⁰ Po ustavení prozatímního nejvyššího vedení, ke kterému došlo hned na začátku, a po postupném zakládání místních organizací se utvářely i výbory střední úrovně, krajské výkonné výbory. To nám dokládá ustavení této instituce pro pražskou župu, ke kterému došlo 24. října 1925. Zastřešila 13 místních organizací strany, které se utvořily před ní.²¹

Dodatečný ustavující sjezd strany práce se uskutečnil počátkem dubna 1926 a díky němu konečně získala neprovizorní podobu. Původně se měl uspořádat dříve. Programová a organizační komise ale včas nestihly připravit návrhy programu a organizačního řádu. Mnozí kritizovali styl přípravy sjezdu. Organizačně podle nich nebyla volena dobrá řešení. Schopnosti lidí strany práce v tomto ohledu málokomu učarovaly.

3. dubna byla ve velkém sále Národního domu na Vinohradech uspořádána zahajovací schůze sjezdu. Podle Lidových novin tam panoval duch vzájemného porozumění a o síle strany se nepochybovalo. Sjezdu se účastnilo 367 delegátů s hlasovacím právem a 205 osob s právem poradním. Jan Herben sjezd zahájil a o straně řekl: „... přistoupili k ní mnozí, kteří se doposud vyhýbali každé politické organisaci. Poznali, že politická strana je organisace nutná, ježto když se organisují lidé špatní, musí se organisovati také lidé dobří... Pokládám stranu práce za sdružení čestných lidí... Čest a důvěra budou silnějším poutem než organizační řád a program.“ Poté došlo ke zvolení předsednictva sjezdu, komise verifikační, volební a organizační. Večer pořádal krajský výkonný výbor strany pro mimopražské na sjezdu přátelský večírek. Na něm účinkovalo České kvarteto a členka opery Národního divadla paní Ada Nordenová.²²

Další den sjezdu, 4. dubna, se jednalo od 9 hodin. Jeho účastníci byli na začátku rozděleni do tří komisí, politické, kulturní a hospodářské a sociální. Komise jednaly celé dopoledne, v hospodářské a sociální se jednání protáhlo až do pozdního odpoledne. Večer v 18.30 se konala valná schůze sjezdová za účasti 250 mužů a 10 žen.²³ Dochází k vyslechnutí a schválení zpráv programových komisí. Za organizační komisi podává ústřední tajemník strany Beneš návrh organizačního řádu Národní strany práce. Ten je jednomyslně schválen. Zpravodaj volební komise dále podává návrh pro volbu ústředního výkonného výboru strany, disciplinární a revizní komise. Lidé navrženi do těchto orgánů jsou následně zvoleni. Na večerní schůzi si bere slovo i Jaroslav Stránský, celkově hovoří o programu, pak k němu mluví i Kallab, Herben a docent Verunáč.²⁴

5. dubna 1926, poslední den sjezdu, se konala manifestační schůze strany. Byl přijat i návrh pozdravu sjezdu.²⁵ Říkal, že „chce sloučit k plodné politické práci ty, kteří jsou znechuceni politickou praxí stran“.²⁶ Stavěl se proti ustáleným frázím a postupům. Nakonec zaznívají hymny a sjezd se končí. 25. dubna 1926 se poprvé schází ústřední výkonný výbor strany práce. Volí si 15členné předsednictvo. Předsedou výkonného výboru, a tedy vlastně

²⁰ Národní strana práce na Kladně, LIDOVÉ NOVINY 22. 9. 1925, roč. 33, č. 474, s. 2.

²¹ LIDOVÉ NOVINY 25. 10. 1925, roč. 33, č. 534, s. 2.

²² LIDOVÉ NOVINY 4. 4. 1926, č. 173, a NÁRODNÍ PRÁCE 8. 4. 1926, roč. 2, č. 15.

²³ NA, f. PMV 225, k. 519, sl. 1 X N 5/3.

²⁴ K jednání 4. dubna dk, Ustavující sjezd, LIDOVÉ NOVINY 5. 4. 1926, s. 1.

²⁵ Manifestační schůze ustavujícího sjezdu, NÁRODNÍ PRÁCE 8. 4. 1926, roč. 2, č. 15, s. 6–7.

²⁶ ∞, Co se děje, LIDOVÉ NOVINY 6. 4. 1926, č. 176, s. 1.

předsedou strany celkově, se stává Jaroslav Stránský, místopředsedy pak Eduard Houdek, reprezentant úřednictva, a Pavel Poničan, představitel Slováků.²⁷ V předsednictvu se objevují také Herben, Kallab a Verunáč. Prostými členy 40členného výkonného výboru byli i Ferdinand Peroutka, Jiří Beneš, Václav Bouček a Oldra Sedlmayerová.²⁸

Tak se strana práce oficiálně ustavila. Vyložme její organizační strukturu, která byla následující. Na volbu důvěrníků, delegátů a zakládání místních organizací strany dozíraly její okresní organizace. Ty byly zodpovědné krajskému výboru, který se měl sejít čtyřikrát ročně. Krajské výbory referovaly výkonnému výboru strany, který byl volen na tři roky. K jeho pravomocím patřilo stanovování poslanců a senátorů, svolával i sjezd a řídil redakci časopisů strany. Kromě zmiňovaných institucí existoval ještě zemský výkonný výbor.²⁹ Užším orgánem ústředního výkonného výboru bylo předsednictvo. Předsednictvo obvykle projednávalo a připravovalo materiál, který se pak dostal na program jednání výkonného výboru.

Důležitou věcí vážící se ke stranické organizaci je početnost členstva strany a množství jejích místních organizací. Pro období voleb v listopadu 1925 nacházíme u strany práce údaj o 5232 registrovaných členech.³⁰ Toto číslo, představující jen asi dvacetinu všech voličů strany, vypovídá o jejím relativně slabém zakotvení. To se ovšem u strany inteligence dalo očekávat. Od voleb 1925 ale můžeme s různými výkyvy pozorovat početní nárůst jejího členstva. 9. května 1926 máme svědectví mluvící o organizaci strany v brněnském kraji.³¹ V Brně bylo k tomuto datu 13 místních organizací, v brněnském kraji pak dalších 23. „Celkem čítá brněnský kraj asi 1000 organizovaných členů.“ Celá strana práce mohla podle toho mít asi 6000 členů a 150 až 200 místních organizací.

27. října 1926 se v *Národní práci*³² uvádí, že od parlamentních voleb strana zaznamenala 90% nárůst počtu členů. S ohledem k předchozím údajům by to mělo znamenat, že se přiblížila hranici 10 000 organizovaných stoupenců. Strana v té době měla také překročit hranici 200 místních organizací. Růst strany dále pokračoval i během roku 1927. Na konci roku měla mít asi 14 000 členů.³³ V první polovině roku 1928 se růst členstva pravděpodobně zastavuje a během posledních dvou let existence strany buď stagnuje nebo klesá. Zhruba 14 000 členů je u strany práce zřejmě její zenit. Ve srovnání s početností členstva stran v dnešní době je to poměrně vysoké číslo, ve srovnání s početností členstva stran tehdejších jde o číslo nízké.

Z let 1927/1928 se nám dochovaly úřední zprávy o činnosti jedné z úspěšnějších regionálních organizací strany práce, organizace v Košicích. Není u ní doložena nějaká velká aktivita jejích členů v práci na straně, rozhodně ne ve srovnání s ostatními. Když se konávala místní valná hromada strany, účastnilo se jí minimum členů. Když se naproti tomu pořádala jednorázová veřejná schůze, na níž promlouval Jaroslav Stránský či jiné známé tváře strany, měla většinou

²⁷ NÁRODNÍ PRÁCE 29. 4. 1926, roč. 2, č. 18, s. 1.

²⁸ Úř, Výkonný výbor národní strany práce, LIDOVÉ NOVINY 26. 4. 1926, č. 212, s. 2.

²⁹ NA, f. PMV 225, k. 519, sl. 1 X N 5/3.

³⁰ O tom, co se stalo – a co je vedlejší, LECH 4. 10. 1926, roč. 1, č. 10, s. 2.

³¹ NA, f. PMR, k. 232, sl. Národní strana práce, čís. 5651/pres.

³² J. Beneš, Idea vítězů, NÁRODNÍ PRÁCE 27. 10. 1926, roč. 2, č. 44, s. 3.

³³ Archiv Ústavu T. G. Masaryka (dále jen AÚTGM), fond (dále jen f.) Edvard Beneš, karton (dále jen k.) 53, složka (dále jen sl.) Národní strana práce, Rozpočet pro r. 1928.

velký úspěch.³⁴ Lesk velké jednorázové agitační akce v protikladu k neúspěchům v každodenní práci a organizaci byl pro stranu práce určitě typický.

Kromě vlastní strany tu byly její satelity. V tehdejší Československu si politické strany vytvářely vlastní odbory, jednotné odborové hnutí neexistovalo. U strany práce musíme zmínit její odbory studentské, které byly nevýznamnější. Předsedal jim pozdější významný národněsocialistický politik a ministr spravedlnosti Prokop Drtina. Pokoušely se utvářet jakýsi střed mezi levicovým a pravicovým studentským blokem. Strana veřejně tvrdila, že si své odbory tvořit nebude, chtěla, aby byly jen ty nestrannické. Dobová realita si ale žádala organizaci, a tak na různých místech především v úřednickém prostředí vznikaly aspoň různé kluby členů strany. Například 10. listopadu 1925 se ustavil klub členů Národní strany práce šekového úřadu v Praze. Čítal asi 75 osob.³⁵

Za první republiky byl s politickými stranami nerozlučně spjat také jejich tisk. Oporou strany práce zůstávaly Lidové noviny, píšící v jejím duchu. Množství čtenářů těchto novin dosahovalo větších čísel, než jaký byl počet stoupenců strany. Očividně byly čteny kvůli své celkové serióznosti. Podobný byl případ Peroutkova týdeníku Přítomnost, který se tehdy ale teprve dostával na výsluní. Úlohu oficiálního stranického časopisu zastávala Národní práce. Tvrdě se v ní kritizovala korupce a ostatní strany. V roce 1926, v době vzestupu strany práce, byl náklad Národní práce cca 15 000 výtisků. Poté ale její oblíba klesala.³⁶ Strana práce disponovala i svým regionálním tiskem. V době svého největšího rozmachu měla dalších 15 týdeníků a 3 čtrnáctideníky.³⁷ Věnovaly se nejvíce místním, oblastním problémům. Patřily mezi ně Jihlavský týden, Nový směr v Bratislavě, Český deník v Košicích nebo Střed v Kladně.

Někdy platí, že když se utváří jedna politická strana, vzniknou místo toho dvě. Pro strany inteligence to platí dvojnásob. Při zakládání strany práce pro ni měly být získány různé samostatné intelektuální skupinky. Některým se ale nezamlouvala, nevstoupily do ní a část z nich 6. září 1925 obnovila pokrokovou (realistickou) stranu, která se snažila navázat na tradici Masarykovy realistické strany, rozpuštěné v roce 1920.³⁸ Obnovené realisty vedl profesor brněnské univerzity Inocenc Arnošt Bláha, byli přátelštější k socialismu než strana práce a odmítali Stránského. Nebyli nijak početní ani vlivní. Před volbami roku 1925 došlo k dohodě strany práce a obnovených realistů na postavení společných kandidátek. Podle původního přání realistů měly kandidátky nést název obou stran.³⁹ Časem se ale v Lidových novinách objevila překvapivá zpráva, že záhlaví kandidátních listin se nestíhá jménem pokrokové strany označit z důvodů technických.⁴⁰ Pod „technickými důvody“ se zřejmě skrývalo potlačení slabších realistů mocnější stranou práce v zákulisí. Idealistická strana práce, slibující jiné politické metody, v praxi žádné jiné nepřinesla. Realisté na utvořené kandidátce obsazují pouze několik zadnějších, nevolitelných míst. Pokroková strana se stranou práce nesplynula, zachovala si i nadále určitou váhu a stoupence, její příznivci ale často dávali straně práce přednost jako menšímu zlu ve srovnání s ostatními, přestože nesouhlasili třeba s jejími

³⁴ NA, f. PMV 225, k. 455, sl. 5.

³⁵ NA, f. PMV 225, k. 662, sl. 1.

³⁶ NA, f. PMV, k. 727, sl. Národní práce 1926–1939.

³⁷ J. Beneš, *Idea vítězí*, NÁRODNÍ PRÁCE 27. 10. 1926, s. 3.

³⁸ Založení pokrokové strany se věnuje BRADÁČ, „Levá“ oposice, s. 127–134.

³⁹ NA, f. PMR, k. 232, sl. Pokroková strana v Brně, čís. 11366/pres.

⁴⁰ LIDOVÉ NOVINY 30. 10. 1925, roč. 33, č. 541, s. 2.

otřepanými idealistickými frázemi. Nechtěli tříštit intelektuální politický tábor.⁴¹ Strana práce získala svoji podobně orientovanou oběžnici, kterou částečně ovládala, mnohdy se ale realisté stavěli i proti ní.

Důležité informace o fungování strany práce nám poskytuje její rozpočet na rok 1928.⁴² Řádné výdaje v něm představovaly 868 520 tehdejších korun. Z toho nejvíce spolkla Národní práce – 409 500 korun. 88 160 korun padlo na veřejné schůze, agitaci a odznaky. Pro platy tajemníků, úředníků, nájemné, telefon a podobně bylo Praze přiděleno 239 660 korun, Brnu 75 100 a Bratislavě 56 100 korun. Mimořádné výdaje činily 552 000 korun, z toho dluhy 144 000, výbava a další 8000; na volby bylo vyhrazeno pro kandidátní listiny 300 000 a pro agitaci 100 000 korun. Řádné příjmy strany činily 666 500 korun. Z toho pravidelné členské příspěvky 140 000 a dobrovolné od zámožnějších 90 000 korun. Náhrady místních organizací představovaly 40 000 korun a příjmy z Národní práce 396 500. Mimořádné příjmy představovaly sumu 380 000 korun – příspěvky k různým příležitostem 100 000, mimořádná volební daň 240 000 a mimořádná volební daň kandidátů a funkcionářů 40 000 korun.

Jak si můžeme spočítat, celkový schodek činil 374 020 korun. Bez zamýšlené volební účasti mohl mít rozpočet plusovou bilanci, na takové šetření ale strana práce v době své síly nechtěla ani pomyslet. S uvedenými finančními obnosy hodlala uspořádat asi 120 veřejných schůzí svolaných ústředím a dalších několik stovek měly pořádat místní organizace. Členské příspěvky se rozdělovaly tak, že polovina šla ústředí, čtvrtina krajským organizacím a čtvrtina organizacím místním. Strana nebyla tak silná, aby se obešla bez nějaké té sanace vlivnými osobami. Edvard Beneš ji ale tajně podporoval pravidelně, neoficiální příjmy strana rozhodně měla. Z rozpočtu je celkově patrné optimistické smýšlení o budoucím možném vývoji strany, která v druhé polovině roku 1927 stále ještě převládalo.

Rok 1928 se pro stranu ukázal jako kritický. Vyčerpala do značné míry přízeň Hradu, které se dříve těšila. Edvard Beneš stále počítal s tím, že se o stranu může opírat, ale více energie věnoval postupnému úspěšnému ovládnutí národních socialistů. Strana práce v polovině roku 1928 dosáhla zastoupení ve 171 obecních zastupitelstvech, disponovala 11 starosty a 15 náměstků starostů.⁴³ Takový byl praktický vliv, který si během svého působení v československé politice dokázala získat. Lidové noviny stále něco znamenaly, ale byly kvůli Stránského vkládání peněz do strany práce čím dál zadluženější. Chybělo tu zázemí, o které by se strana v době své krize mohla opřít.

Ve straně práce začal v kontrastu s rokem 1927 vládnout poráženecký duch. Neměla aparát ani peníze. Například Jaroslav Kallab, kdysi horlivý budovatel strany, teď v roce 1928 „netají svou nechutí k práci ve straně už velmi dlouho. Obyčejně se vyjadřuje, že je „to zpackáno“.“⁴⁴ Naproti tomu Peroutka v článku „O Národní straně práce“ říká, že strana se jen potýká s nedostatkem peněz, ovšem za to „nemůže a nesvědčí to nijak proti jakosti toho, co chtěla“. Peroutka míní, že je nutné zachovat ideje strany práce z roku 1925, „jinak nebude dobře“.⁴⁵ Nutno si všimnout, že roku 1928 byly názory Peroutky, ale také Čapka i většiny stoupenců strany totožné s rokem 1925 i jinými údobími, neměnily se. Stále byli jejími srdcovými

⁴¹ NA, f. PMV 225, k. 662, sl. 1, čís. 12910/25 prez.

⁴² AÚTGM, f. Edvard Beneš, k. 53, sl. Národní strana práce, Rozpočet pro r. 1928.

⁴³ Národní strana práce v obcích, NÁRODNÍ PRÁCE 12. 7. 1928, roč. 4, č. 28, s. 1.

⁴⁴ AÚTGM, f. TGM, k. 407, sl. Strana práce, zpráva Situace v národní straně práce.

⁴⁵ Ferdinand Peroutka, O národní straně práce I, PŘÍTOMNOST 1. 11. 1928, roč. 5, č. 43, s. 673–674.

stoupenci. Věřili v její ideály.

Organizace strany ale upadala, nebyly finance na její udržování, morálka členů se v této situaci stále zhoršovala. Stávalo se prý, že úředníci byli pro svoji politickou příslušnost ke straně občas poškozováni a ta je většinou nedokázala obhájit. Každý případ vyloučení či nepovýšení úředníka jen vedl ke vzrůstající nedůvěře ke straně.⁴⁶ V Národní práci jsou po roce 1928 stále častěji uváděny upomínky k včasnému zaplacení předplatného, což symbolicky předznamenávalo brzký zánik strany. Stránského vedení směřovalo vývoj ke sloučení strany s národními socialisty Edvarda Beneše. Idealisticky orientované straně práce vadili národní socialisté jako ti, kteří měli příliš mnoho korupčních afér, a mnohým straníkům byla sympatičtější strana sociálnědemokratická, i když stála programově dál. V zemských a okresních volbách roku 1928 ale strana práce podpořila národní socialisty a od té doby bylo jejich spojenectví čím dál těsnější. V zákulisí se řešila budoucí role Stránského. Smysl strany práce se během necelých čtyř let zmenšil právě a jenom na osobní problém. Stalo se tu pro ni otázkou cti, aby svého předsedu dokázala do budoucna prosadit. Stránský se nakonec jako poslanec prosazuje a cesta k rozpuštění strany se otevírá.

Dle usnesení ústředního výkonného výboru Národní strany práce se na 16. února 1930 svolává sjezd strany.⁴⁷ Koná se ve Sladkovského sále v Obecním domě v Praze. Den jeho konání se stává i dnem rozpuštění strany. Sjezd prohlašuje, že je řádně svolán a usnášeníschopný. Stránský navrhuje ukončení činnosti a přistoupení k národním socialistům. Za ovací děkuje jednotlivým lidem strany práce, mezi nimi i Herbenovi, že v ní vytrvali a pracovali v ní. Sjezdu se zúčastňuje asi 150 osob. V debatě vystupuje 18 řečníků, z toho čtyři se staví proti sloučení. Sjezd přijímá usnesení, pro které hlasuje velká většina přítomných: „Národní strana práce přestává dneškem trvat. Sjezd doporučuje jejím příslušníkům, aby vstoupili do strany čs. národních socialistů, programem, složením, organizačním vývojem a politickou taktikou nám nejbližší.“ Nakonec se účastníci sjezdu rozcházejí za zpěvu státní hymny.⁴⁸

Dokumenty národněsocialistické provenience vypovídají o tom, že „sjezd zvolil ústřední likvidační komisi, jejímž výkonným orgánem je předsednictvo“, mající tři členy. Předsedou je Stránský a „jmenované předsednictvo jest oprávněno veškeré otázky týkající se likvidace strany, přístupu členů do strany čsl. národních socialistů atd. právoplatně sjednávat“.⁴⁹ K národním socialistům nevstupují všichni členové strany práce, ale většina z nich ano. V rámci nové strany se těmto lidem otevírají možnosti působení, o kterých se jim v malé opoziční straně práce ani nesnilo. Velké jméno u národních socialistů získají kromě Stránského i Prokop Drtina a Hubert Ripka, pozdější ministři.

4 Přibližné sociální složení strany a její pozice dle volebních výsledků

⁴⁶ AÚTGM, f. Edvard Beneš, k. 52, sl. Čs. strana národně socialistická, zpráva z 9. listopadu 1928.

⁴⁷ NÁRODNÍ PRÁCE 24. 1. 1930, roč. 6, č. 1, s. 1.

⁴⁸ K rozpuštění strany LIDOVÉ NOVINY 17. 2. 1930, roč. 38, č. 86, různým způsobem o něm informuje i ostatní tisk.

⁴⁹ NA, f. ÚS NSS (Československá strana národně socialistická – ústřední sekretariát, Praha), k. 2, archivní jednotka č. 13, zápis schůze předsednictva čsl. strany národně socialistické konané 24. února 1930.

Po připomenutí organizačního vývoje strany práce přejdeme k problematice jejího sociálního složení. To nám doplní obrázek, jaká tato strana byla. O jejím sociálním složení sice nemáme k dispozici žádné celkové údaje, velkou vypovídací hodnotu však mají též údaje dílčí.

Nejdříve se můžeme podívat na sociální složení osob, které podepsaly programové prohlášení Národní strany práce z 16. září 1925. Jedná se o známé lidi, kteří byli ochotni stranu veřejně podpořit v jejích počátcích. Z celkového počtu 47 osob tvořili největší sociální skupinu lidé spjatí s úřednickým prostředím. 10 lidí se označovalo za prosté úředníky, 3 byli v nějakém vztahu s úřednictvem, vyskytovali se tu také 4 radové, skupina lidí ve vyšším postavení, kterou snad lze k úřednickému žvilvu zařadit. K úřednické skupině tedy patřilo 17 jedinců, což představuje 36,2 % lidí podepsaných pod programovým prohlášením, zřetelně nejpočetnější skupinu. Z oblasti školství pocházelo 10 osob, tedy 21,3 % ze všech. Z nich byli 3 profesory, 2 učitelé, 2 školními inspektory, byli tu také 2 docenti a 1 rektor. Významnou skupinu tvořili i spisovatelé a redaktoři. Těch se pod prohlášení podepsalo celkem 10. Představovali taktéž 21,3 % z celku. Ostatní osoby měly různá povolání, 4 získaly technické vzdělání, dále se tam vyskytovali 2 advokáti, 2 lidé z prostředí pošt, 2 ředitelé, mimoto také 1 prezident lékařské komory a 1 předseda svazu. Nakonec objevujeme ještě 2 tajemníky, které by nejspíše bylo možné zařadit ke skupině úřednické.⁵⁰

K dispozici máme také přehled o sociálním složení výkonného výboru strany. Z jeho 40 členů bylo 12 úředníků nebo přišlo z úřednického prostředí. K nim můžeme zařadit i 1 radu a 1 tajemníka. Dohromady lidé spjatí s úřednickým prostředím tvořili 35 % všech členů výboru, byli tu nejsilnější sociální skupinou. Skupina lidí spjatých se školstvím byla výrazně slabší, 7 učitelů, profesorů a docentů představovalo 17,5 % výkonného výboru. Silněji v něm byla zastoupena ještě skupina advokátů, těch bylo 5, respektive 12,5 %; jeho členy byli také 4 spisovatelé a redaktoři (10 %) a 4 lidé pracující ve zdravotnictví, taktéž představující 10 % výkonného výboru. Kromě uvedených skupin v něm zasedali ještě tajemník, inspektor drah, dílvedoucí, majitel mlýna, obchodník a fyzik.⁵¹

Posledním a nejdůležitějším vzorkem, který můžeme rozebrat, jsou kandidátní listiny do parlamentu z roku 1925. V jejich čele stáli Stránský, Kallab a jiní, na zadních místech bylo možné spatřit i některé slavné osoby včetně bratří Čapků a Peroutky. Posledně jmenovaní zřejmě nechtěli v parlamentu skutečně působit. Sestřenice bratří Čapků o nich řekla, že se dali „*dokonce, třeba neradi, uvrtať k tomu, že se jejich jména ocitla na kandidátce. Toť se ví, trvali na tom, že budou otištěna na tom posledním...místě. I tak z toho byli trochu rozpačití a nevrli a vyprávěli, že jako nemohli dost dobře odmítnout...*“⁵²

Sociální složení kandidátů strany práce (včetně několika realistů) nám přiblíží aktivní elitu strany. 210 kandidátů do Poslanecké sněmovny a 90 do Senátu představuje dohromady 300 osob.⁵³ Vzhledem k tehdejšímu počtu členů strany práce, který se mohl pohybovat kolem

⁵⁰ Sociální složení je uvedeno podle Programové prohlášení Národní strany práce, LIDOVÉ NOVINY 16. 9. 1925, č. 463, s. 2, u jednotlivých osob se někdy zmiňuje více povolání, v úvahu je tu bráno vždy to uvedené na prvním místě.

⁵¹ Povolání členů výkonného výboru jsou uvedena v Zahájení ustavujícího sjezdu, NÁRODNÍ PRÁCE 8. 4. 1926, roč. 2, č. 15, s. 2–3, v několika případech neuvedení povolání jsem je doplnil dle údajů z kandidátních listin do parlamentních voleb roku 1925 a dle Programové prohlášení Národní strany práce, PŘÍTOMNOST 17. 9. 1925, roč. 2, č. 36, s. 573–574.

⁵² JULIUS FIRT, *Knihy a osudy*, Atlantis, Brno 1991, s. 266.

⁵³ Rozbor sociálního složení kandidátů byl prováděn na základě údajů v kandidátkách strany do voleb uvedených

5000, by se jednalo asi o 6 % jejích členů, tedy ne málo. Jejich složení nám určitě napoví aspoň z části, jaké bylo celkové sociální složení prostých členů a stoupců strany práce. Regionálně byly kandidátky přibližně vyvážené. Kandidáti většinou pocházeli z měst, kde měla strana silnější pozice, silnější organizaci. Vzorek kandidátů do Senátu je zakalen tím, že se jedná o lidi starší 45 let, většinou už zasloužilé a vypracované. Větší výpovědní hodnotu mají tedy kandidáti do sněmovny.

Nejvíce bylo na kandidátce do sněmovny úředníků a jim blízkých. K nim lze zařadit 77 kandidátů – 36,7 % z kandidátů strany na poslance. 44 (21,0 %) uvedlo jako své povolání přímo úředník, jednalo se o úředníky státní, soukromé, obecní, bankovní, báňské, technické, poštovní a další. Dále tu byli 3 účetní, 8 lidí blízkých úřednickému prostředí, tedy v něm pracující tajemníci, správci nemocenských pokladen úředníků a rodinní příslušníci. 9 kandidátů (4,3 %) pracovalo v oblasti berní správy. Dále tam bylo 13 různých radů, kteří představovali 6,2 % všech. Další velkou skupinou, která stranu tvořila, byli vedle úředníků lidé spjatí s prostředím školy, výuky. Těch bylo celkem 47 – 22,4 %. Jednalo se o 15 profesorů (i středoškolských), 14 učitelů, 8 ředitelů škol, 7 odborných učitelů, 1 docenta, 1 školního inspektora a 1 rodinného příslušníka. Spisovatelů a redaktorů bylo mezi kandidáty výrazně méně než při podepisování programového prohlášení. 8 spisovatelů a redaktorů, případně rodinných příslušníků, tvořilo nyní jen 3,8 % z celku. Kromě nich bylo na kandidátkách několik různých umělců, ale i po jejich připočítání ke skupině spisovatelů by celko zvlášť početná skupina nevznikla.

Lidé pracující v soudnictví měli 15 kandidátů – 7,1 %. Byli tu advokáti, soudci, notáři a další. Lidé spojených s železnicí, státními drahami tu bylo 11 – 5,2 %. Ve sféře zdravotnictví, především jako lékaři, pracovalo 10 kandidátů – 4,8 %. Z oblasti vzdělání přírodovědně-technického pocházelo 9 lidí – 4,3 %. S poštami bylo spjato 5 kandidátů – 2,4 %. Zajímavé je zastoupení dělníků, obecněji lidí pracujících rukama, nebo na druhé straně kapitalistů, lidí zámožnějších. Obě skupiny tu jsou takřka bez zastoupení. Z 210 kandidátů je tu jen 1 velkoobchodník – 0,5 % – a 6 lidí z dělnického prostředí (2,9 %), pouze 1 klasický dělník a dále dělničtí mistři a specializovaní řemeslníci. Výraznější skupinu představovali lidé v řídicích pozicích. Můžeme tu nalézt 6 ředitelů (s řediteli škol 14), 4 správce různých institucí nebo škol a 5 přednostů. Připočteme-li i 13 radů, máme dohromady 28 lidí – 13,3 % (s řediteli škol 36 – 17,1 %). Celkově mezi kandidáty nacházíme 10 žen – 4,8 % ze všech. Kromě toho za stranu práce kandidovalo také nejméně 13 legionářů – 6,2 %.

Na Moravě mezi kandidáty převažovali lidé ze školství, tvořili 32,4 % místních kandidátů, úředníci jen 23,5 %. Bylo tu více žen (8,8 %) a legionářů (11,8 %). V Čechách měli silnější zastoupení úředníci a lidé blízcí tomuto prostředí, představovali tu 43 %. Lidé spjatí se školou tvořili jen 16,1 %. Na Slovensku se obecně vyskytovalo více lidí majících vedoucí postavení, hlavně ředitelů a lidí pracujících v berní správě.

Kandidáti do Senátu se od kandidujících do sněmovny nijak zásadně neliší. Pokud je přidáme ke kandidátům do sněmovny, je sociální složení všech 300 kandidátů strany práce do parlamentu následující: je tu 98 lidí z úředního prostředí – 32,7 % (v tom započítáno 16 radů), 64 osob ze sféry školství – 21,3 % –, dále 10 spisovatelů a redaktorů – 3,3 % –, 22 lidí ze

v LIDOVÉ NOVINY 30. 10. 1925, roč. 33, č. 542, s. 1, LIDOVÉ NOVINY 31. 10. 1925, roč. 33, č. 543, s. 3, LIDOVÉ NOVINY 3. 11. 1925, roč. 33, č. 548, s. 2, a LIDOVÉ NOVINY 5. 11. 1925, roč. 33, č. 552, s. 2.

soudnictví – 7,3 % (nejvíce advokátů) –, 16 ze sféry zdravotnictví – 5,3 % –, 16 z drah – 5,3 % –, 10 lidí s přírodovědným nebo technickým vzděláním – 3,3 % (nejvíce inženýři) –, taktéž 10 pracujících v rámci pošt – 3,3 % –, 1 továrník a 2 obchodníci, tvořící celkem 1 %, 10 lidí převážně s vyšším dělnickým a řemeslnickým postavením – 3,3 %. Ředitelů, správců institucí, přednostů a radů bylo 40 – 13,3 % (se školními řediteli však 58 – 19,3 %). Takové bylo složení kandidátů strany práce do parlamentu. Z uvedených čísel si aspoň v hrubých obrysech můžeme udělat představu o sociální skladbě této strany.

Jak už bylo řečeno, ve volbách do Poslanecké sněmovny roku 1925 obdržela strana práce 97 938 hlasů, což představovalo 1,38 %. Když uvážíme, že stranu práce nevolil nikdo z národnostních menšin a jen minimum Slováků, její podíl v českém etniku se blížil 2,5 %.

Největšího volebního úspěchu dosáhla strana práce na Moravě, z této země pocházelo takřka 40 % jejích hlasů. Základ strany skutečně byl postaven na moravském křídle národní demokracie. V Brně získala strana práce 8,22 % hlasů⁵⁴ a skončila tam čtvrtá. Dobře si vedla v celém brněnském volebním kraji i v kraji uherskohradištském. V baťovském okrese Zlín získala 5,26 %, v břeclavském 4,52 % hlasů. Velké síly dosahovala v mnoha středně velkých moravských městech. Zvláštní volební vydání Lidových novin z 15. listopadu nejdříve uvedlo výsledky právě z nich, což je vypovídající. Chlubilo se, že v Uherském Hradišti, Hranicích, Břeclavi, Luhačovicích a Valašském Meziříčí dostávala strana práce od 8 do 17 % hlasů a umísťovala se tam na třetím až pátém místě.⁵⁵ Celkově měla strana práce roku 1925 na Moravě podobné pozice jako národní demokraté, pro ty zde hlasovalo i při zahrnutí Slezska 42 730 (2,47 %) voličů, zatímco pro stranu práce 39 099 (2,26 %). Za jinými ale pokulhávala.

V Čechách bylo postavení strany práce slabší. Volilo ji zde 45 231 voličů, tedy 1,22 %. Určité zisky měla v Praze, zde pro ni hlasovalo 18 865 lidí (4,65 %). Mezi jednotlivými stranami se umístila na sedmém místě. Stranu viditelně podpořila část zaměstnaneckých a intelektuálních vrstev nashromážděných v hlavním městě, byla to ale jen jejich menší část. V jednotlivých městských částech získala strana práce nejvíce v Dejvicích a přilehlých čtvrtích – 7,75 %; na Královských Vinohradech 7,32 %, v historickém centru hlavního města vybojovala 5,05 %. Na národní demokracii nestačila ani zde, ani jinde v Čechách. Předčila ji jen výjimečně. S ostatními stranami vládní koalice nebo s komunisty se nemohla srovnávat už vůbec. V německých oblastech Čech měla strana práce mezi českými hraničáři určité slovo, ale je u nich jen jednou z mnoha. V Ústí nad Labem dosahuje strana práce zisku asi desetiny českých hlasů. Zajímavý je „rudý okres“ Kladno, kde získává slušných 4,14 %; zřejmě ji tam volily místní střední vrstvy. Silnější pozice získala strana také v Hradci Králové a Pardubicích.

Na Slovensku strana dosáhla 13 608 hlasů a 0,95 %. Relativních úspěchů se dočkala ve dvou největších městech země. V Bratislavě získala 6,33 % a v Košicích 4,34 % hlasů. Pozice strany kopírovaly rozložení českého úřednického živlu, neovládala ho ale celý. Na Podkarpatské Rusi strana práce nekandidovala. Obecně je na volbách vidět výrazně městský charakter strany práce. V obcích nad 5000 obyvatel získala 63,3 % svých hlasů, ačkoli v podílu z obyvatelstva představovaly tyto obce jen asi 28 %.⁵⁶ Spolu s menšími městy pod

⁵⁴ Oblastní výsledky jsou převzaty z VOLBY, tab. III na s. 36–57.

⁵⁵ LIDOVÉ NOVINY 15. 11. 1925, roč. 33, zvláštní vydání.

⁵⁶ VOLBY, tab. 6, s. 14–15.

5000 obyvatel pocházela drtivá většina voličů strany práce z městského prostředí. Na klasické vesnici bychom o jejího příznivce nezavadili, to uvedené volební výsledky potvrzují.

5 Závěr

Národní strana práce se považovala za stranu inteligence a skutečně jí byla. To ale neznamená, že by ji tvořili pouze přední doboví intelektuálové. Lidé strany se pokoušeli politicky a sociálně sjednotit všechny jedince pracující intelektuálně a hájit jejich zájmy. Stavovský zájem intelektuálně pracujících vrstev na vzniku nové strany byl v Československu 20. let jasně patrný a stal se jedním z kořenů vzniku strany práce.

Strana nejvíce hájila úřednický stav, ten v ní byl přítomen nejvýrazněji a také ji podle všeho volil nejvíce. Přítomny byly a podporovaly ji však také další skupiny obyvatelstva – učitelé všech úrovní, část advokátů, lékařů, spisovatelů a umělců, podporovali ji často inženýři i další vysokoškolsky vzdělaní lidé. Z vrstev, které nelze zařadit přímo k intelektuálně pracujícím, ale k lidem v podobném postavení, stranu podporovali zejména zaměstnanci železnic a pošt. V řadách strany práce se vyskytovali ředitelé, přednostové a správci institucí, stejně jako vyšší složky dělnictva a řemeslnictva, takřka u ní ale chybí prostí dělníci či kapitalisté, tedy oba společenské póly. Strana tudíž představovala středostavovské hnutí s výrazným podílem inteligence.

Strana práce se od ostatních dobových stran jistě v mnohém odlišovala, především svojí rétorikou a ideály. V něčem ale do prvorepublikového formátu naopak zapadá. Je nepochybně stranou stavovskou, hnutím orientovaným na jednu sociální vrstvu. I kdybychom inteligenci neuznávali jako stav, můžeme mluvit alespoň o stavovské úřednické straně, případně o straně státních zaměstnanců či straně gážistů. Samozřejmě musíme počítat s tím, že mnozí z vrstev inteligence podporovali jiné strany – a byla jich zřejmě většina. Ale ani agrárníci a ostatní strany, které se snažily koncentrovat určitý sociální stav, ho u sebe nedokázali shromáždit celý.

Další věcí, kterou se strana práce ostatním dobovým stranám podobala, je její organizační výstavba. Vydat se cestou klasické dobové stranické organizace se bránila, nakonec jí ale nic jiného nezbylo. Její organizace byla proti jiným nepochybně slabší a zakotvení strany bylo mělčí. Pro její členy platilo, že „*jsou naivní, nezkušení a mají víc chuti do kandidatur než do práce*“.⁵⁷ Článek první Národní práce po zániku strany nazvaný „Úkol inteligence“⁵⁸ tvrdil, že ve straně mnozí po jejím zániku zanechali srdce a litovali jejího konce. Tvrdil současně, že u národních socialistů se inteligent dostane do styku s obyčejnými lidmi a může jim sloužit, což v uzavřené straně práce nebylo možné. Strana inteligence v roce 1930 zanikla, její orientace a priority však vytrvaly nadále. Boj za ně trval a v budoucnu se lidé strany práce v řadách národních socialistů dočkali i nejednoho vítězství v jejich prosazování.

⁵⁷ AÚTGM, f. TGM, k. 407, sl. Strana práce, zpráva Situace v národní straně práce.

⁵⁸ Úkol inteligence, NÁRODNÍ PRÁCE 21. 2. 1930, roč. 6, č. 5, s. 1–2.

Seznam použitých pramenů a literatury

Archívy

Archív Ústavu T. G. Masaryka – fond TGM, karton 407; fond Edvard Beneš, kartony 52, 53

Národní archiv České republiky – fond Presidium ministerstva vnitra (PMV), karton 727; fond Presidium ministerstva vnitra (PMV) 225, kartony 256, 455, 518, 519 a 662; fond Předsednictvo ministerské rady (PMR), karton 232; fond Československá strana národně socialistická – ústřední sekretariát (ÚS NSS), karton 2, archivní jednotka č. 13

Dobový tisk

České slovo – září 1925

Lech – říjen 1926

Lidové noviny – srpen–listopad 1925, duben 1926, červenec 1927, únor 1930

Národní myšlenka – roč. 3, 1925–1926

Národní práce – září 1925, duben, říjen 1926, červenec 1928, leden–únor 1930

Přítomnost – červenec–srpen 1924, září 1925, listopad 1928

Tištěné prameny a literatura

BENEŠ Jiří, Odborové ústředí „Československý svaz úřednických a zřízeneckých organizací“, Odborové ústředí Čsl. svazu úřednických a zřízen. organizací, Praha 1922

BRADÁČ Bohumil, „Levá“ opozice v Československé národní demokracii a založení Národní strany práce v roce 1925, diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, uložena v Archivu Univerzity Karlovy, Praha 1958

DVOŘÁK Tomáš, Národní strana práce (1925–1930). (III., závěrečná část), in: Střední Evropa 14, č. 78, 1998, s. 116–127

FIRT Julius, *Knihy a osudy*, Atlantis, Brno 1991

KLÁTIL František, *Republika nad stranami. O vzniku a vývoji Československé stranynárodně socialistické (1897–1948)*, Melantrich, Praha 1992

PEROUTKA Ferdinand, *Budování státu IV*, Lidové noviny, Praha 1991

Statistická příručka republiky Československé III, Státní úřad statistický, Praha 1928

Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925, Státní úřad statistický, Praha 1926

Tento výstup vznikl za podpory Univerzity Karlovy v Praze, Filozofické fakulty z prostředků specifického výzkumu na rok 2009, číslo projektu GRANTY/2009/224126.